WOONAMBITIES

IN KADER VAN HET KIND

EEN STUDIE NAAR VERHUISGENEIGDHEID ONDER

KANSRIJKE GEZINNEN IN EEN KWETSBARE STADSWIJK

Melanie Domeni

Augustus 2015

WOONAMBITIES IN KADER VAN HET KIND

EEN STUDIE NAAR VERHUISGENEIGDHEID ONDER KANSRIJKE GEZINNEN IN EEN KWETSBARE STADSWIJK

ABSTRACT

De studielocatie van dit onderzoek is de kwetsbare stadswijk Carnisse. Carnisse is een multiculturele, vooroorlogse wijk met een oude woningvoorraad die voornamelijk bestaat uit kleine, gehorige arbeiderswoningen zonder lift en kent relatief veel (kleine) criminaliteit en (openbaar) geweld. Dat de kwetsbare stadswijk niet aan alle hoog gestelde doelen van kansrijke gezinnen kan voldoen klinkt logisch. Voor de veertien geïnterviewde kansrijke gezinnen binnen dit onderzoek is een ruime eengezinswoning in een vertrouwde omgeving, een basisschool naast de deur met een veilige school-thuisroute, opa en oma om de hoek als oppasadres en een schone, rustige, groene woonwijk niet vanzelfsprekend. Toch zijn er zeven kansrijke gezinnen die in Carnisse blijven wonen, terwijl de andere zeven wel verhuisgeneigd zijn. Hoe kan het dat eenzelfde doelgroep verschillende belangen, eisen en ambities heeft als het gaat om de woonwijk waar hun kinderen opgroeien? In dit kwalitatieve onderzoek vertellen de veertien kansrijke gezinnen uit de Rotterdamse stadswijk Carnisse zelf over hun woonervaringen en woonambities. Positieve en negatieve verhalen komen boven tafel, van zowel de blijvers als de vertrekkers.

WOONAMBITIES IN HET KADER VAN HET KIND

EEN STUDIE NAAR VERHUISGENEIGDHEID ONDER KANSRIJKE GEZINNEN IN EEN KWETSBARE STADSWIJK

Masterthesis

Melanie Domeni 400742

Melaniedomeni@hotmail.com

Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Begeleidster: A. van Summeren

Tweede lezer: J. Uitermark

In opdracht van de Veldacademie Rotterdam

Begeleidster: R. Höppner

1. INLEIDING

Rotterdam moet een stad zijn waar iedereen met plezier kan wonen en leven. Een evenwichtige bevolkingssamenstelling als het om inkomen gaat blijft echter uit. Binnen het Rotterdamse beleid is daarom meer aandacht geschonken aan het aantrekken en behouden van de midden- en hogere inkomens om tot een evenwichtige bevolkingssamenstelling te komen met een bijzondere aandacht voor gezinnen (gemeente Rotterdam [a], 2014: 9; gemeente Rotterdam, 2015). Midden- en hogere inkomens, in dit onderzoek 'kansrijken'[1] genoemd, trekken vaak weg uit Rotterdam wanneer zij meer verdienen (Dujardin & Van der Zanden, 2014: 4).

> ''Vooral [Rotterdam-]'Zuid' heeft last van selectieve migratie: mensen vertrekken zodra zij meer verdienen. De woningvoorraad is zeer eenzijdig en is in de wijk Carnisse (…) grotendeels in handen van particuliere verhuurders, waardoor de gemeente machteloos staat.'' (NRC Next, 2011, 17 februari)

[1] Personen die stijgen op de sociaaleconomische ladder of al een hogere sociaaleconomische status (SES) hebben.

De studielocatie van dit onderzoek is de wijk Carnisse, gelegen in Rotterdam-Zuid. Carnisse, omschreven als vooroorlogse stadswijk met velerlei problemen, heeft voor een leek kenmerken van een achterstandsbuurt: een oude, slecht onderhouden woningvoorraad met ±70% dicht op elkaar gebouwde portiekflats zonder lift, een woonoppervlak tot 75m^2, gehorig en weinig groen in de directe omgeving (Steenbergen & Wittmayer, 2012: 12).

Een maatregel om de selectieve migratie in Carnisse tegen te gaan is het verstrekken van subsidies aan huiseigenaren wanneer zij twee of meer woningen samenvoegen in Carnisse (Gemeente Rotterdam, z.d.). Door de woonoppervlakte van de woningvoorraad in Carnisse te vergroten komen de woningen in aanmerking bij meerdere huishoudens. Het Collegeprogramma Rotterdam 2014-2018 laat zien dat de gemeente Rotterdam zich in haar huidige beleid nadrukkelijk richt op kansrijke gezinnen[2], een doelgroep die

[2] Huishoudens met een midden- of hoger inkomen wonend in Carnisse met ten minste één thuiswonend kind tot vijf jaar, of hebben in Carnisse gewoond toen het kind de leeftijd van vier jaar nog niet gepasseerd was. De hoofdbewoner binnen een kansrijk gezin voldoet aan drie van de vier volgende criteria: 1) is huiseigenaar, 2) heeft ten minste een MBO-opleiding afgerond, 3) heeft minimaal een modaal inkomen, 4) is werkend in de dienstensector (Stadsontwikkeling Rotterdam, 2015: 3).

bijdraagt aan een evenwichtige bevolkingssamenstelling, en daarnaast ook veel voordelen met zich meebrengt (gemeente Rotterdam [a], 2014: 9). Gezinnen maken bijvoorbeeld meer gebruik van publieke middelen, brengen meer koopkracht, geven draagvlak voor culturele voorzieningen en bieden een goede (internationale) reputatie voor de stad (Snel & Gerrits, 2012: 3-4).

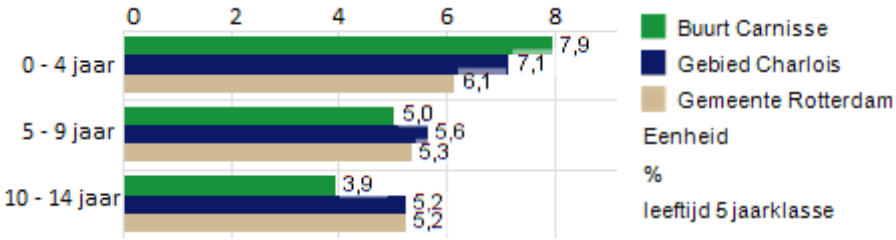

Figuur 1. Percentage inwoners naar 5-jaarsklassen in Carnisse 2014

Bron: Roterdamincijfers.nl, bevolking Carnisse, 2015

Voor de wijk Carnisse is in figuur 1. af te lezen dat er selectieve migratie plaats vindt wanneer kinderen de leeftijd van vier jaar gepasseerd zijn. Dit betekent dat gezinnen met jonge kinderen in grote getalen wegtrekken uit de wijk. In de leeftijdscategorie van 0-4 jaar is het aandeel kinderen nog 7,9% in Carnisse, waarna een daling van 2,9% plaats vindt naar 5,0% wanneer het kind de leeftijd van vijf jaar heeft bereikt. In de leeftijdscategorie van 10-14 jaar is dit nog maar 3,9%. Gezinnen zijn volgens Reijndorp en Van der Zwaard (2007: 1) de eerste groepen die uit een kwetsbare wijk als Carnisse vertrekken. Bovendien hebben gezinnen specifieke woonambities als het gaat om de woning en de woonomgeving (Karsten, Reijndorp & Van der Zwaard, 2006: 45).

Stijnie Lohof van de afdeling Stadsontwikkeling bij de gemeente Rotterdam is benieuwd waarom gezinnen in grote getalen vertrekken uit Carnisse ''Je kunt het zien aan het aantal kinderen in de wijk: er zijn veel 0 tot 4-jarigen, maar daarna niet meer'' (persoonlijke mededeling, 18 december 2014). In het voorstadium van dit onderzoek is aan verschillende stakeholders (twee stedenbouwkundigen van de gemeente Rotterdam, de gebiedsmanager Carnisse, de gebiedsnetwerker Carnisse, programmamanager Nationaal Programma Rotterdam Zuid en een adviseur vastgoedsturing van een actieve woningcoöperatie in Carnisse) gevraagd wat volgens hen de reden is voor selectieve migratie in de wijk. De verwachting van de stakeholders is dat de slechte staat van de fysieke woonomgeving de grootste invloed heeft op de verhuisgeneigdheid van kansrijken. Een kansrijk gezin is

verhuisgeneigd wanneer zij in de planning hebben om binnen twee jaar te verhuizen (Ministerie BZK, 2011: 4; Feijten & Visser, 2005: 75).

De combinatie van selectieve migratie van gezinnen met jonge kinderen in Carnisse, de ambitie van de gemeente Rotterdam om gezinnen met midden- en hogere inkomens te behouden en aan te trekken samen met de verwachtingen van de stakeholders, heeft geresulteerd in de volgende centrale vraagstelling:

‘Hoe en waarom beïnvloedt de beleving van de woonomgeving en de eigen woning in Carnisse de verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen met kinderen tot vijf jaar?’

De centrale vraag gaat in op de beleving van zowel de sociale- als de fysieke woonomgeving met een extra nadruk op de fysieke woonomgeving naar aanleiding van de gedachten van de stakeholders. Er is gevraagd of het huidige Carnisse aan de woonambities van kansrijke gezinnen voldoet en of eventuele verhuisgeneigdheid inderdaad door de slechte gesteldheid van de fysieke woonomgeving veroorzaakt wordt. Niet elk kansrijk gezin is verhuisgeneigd. Met dit onderzoek zal daarom ook de geïndiceerde vraag van gebiedsnetwerker Carnisse, Ilona Otter, beantwoord worden: ‘’Waarom kiezen kansrijken ervoor om *wel* [nadruk toegevoegd] in Carnisse te blijven wonen?’’ (. . . .) ‘’Het zullen waarschijnlijk andere argumenten zijn als ‘ik vind Carnisse zo’n leuke wijk’’’ (persoonlijke mededeling, 21 december 2014). Een ander interessant vraagstuk is of het aspect identificatie onderdeel uit maakt van het wel of niet (meer) willen wonen in Carnisse.

Het doel van dit onderzoek is, door middel van ervaringen, gedachten en gevoelens, de beleving van kansrijke gezinnen vast te leggen om een antwoord te geven op de centrale vraagstelling. De uitkomsten van dit onderzoek zijn relevant voor het opstellen van beleid, het bijschaven van het huidige beleid, een bijdrage te leveren aan de kennis over gezinnen onder stakeholders om uiteindelijk kansrijke gezinnen met hun opgroeiende kinderen te behouden voor de wijk Carnisse en nieuwe gezinnen aan te trekken.

In wat volgt leest u het theoretisch kader, waarin wetenschappelijke theorie met betrekking tot verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen uiteen is gezet. Vervolgens een context van de wijk Carnisse met volgend een methodische verantwoording. Daarna is de resultatenanalyse gepresenteerd met tot slot de conclusies en discussie met beleidsaanbevelingen.

2. THEORETISCH KADER

''Misschien kan je wel zeggen dat gezinnen voor het leefklimaat in wijken dezelfde signaalfunctie hebben als het vogeltje in de mijnschachten. Dat betekent tevens dat er meer moeite gedaan moet worden om gezinnen in de wijk te houden en te krijgen.'' (Reijndorp & Van der Zwaard, 2007: 1)

Het theoretisch kader geeft wetenschappelijke theorieën die samenhangend kunnen zijn met verhuisgeneigdheid. Allereerst is ingegaan op de keuzes waar ouders voor komen te staan als het gaat om kiezen voor een juiste woonlocatie waar de kinderen kunnen opgroeien, en bijbehorend een basisschool die aansluit bij de ambities van de ouders. Vervolgens is theorie behandeld die te maken heeft met onveiligheid in verband met verhuisgeneigdheid en tot slot zijn theorieën uiteengezet met betrekking tot de woning en fysieke woonomgeving.

2.1 OUDERSCHAP BIJ WOON- EN SCHOOLKEUZE

Ouders hebben het beste met hun kinderen voor en denken daarom vooruit in de toekomst. Op drie specifieke momenten wordt er extra goed nagedacht: wanneer het eerste kind verwacht wordt, wanneer het naar de basisschool gaat en wanneer het naar de middelbare school gaat (Reijndorp & Van der Zwaard, 2007: 1). Op deze momenten denken ouders ook na over de buurt en het huis waarin zij wonen en stellen zij zichzelf de vraag of zij hier hun kind willen laten opgroeien. Vaak spelen gelukkige jeugdherinneringen uit de buurt waar de ouders zijn opgegroeid hierin een rol, zoals slootje springen, hutten bouwen in het bos en voetballen op straat. Voor ouders is het ideaalbeeld dan ook dat hun eigen kinderen in een soortgelijke buurt buiten kunnen spelen in een veilige en avontuurlijke omgeving (Reijndorp & Van der Zwaard, 2007: 2).

Deelvraag 1: *''In hoeverre en waarom spelen jeugdherinneringen van ouders uit kansrijke gezinnen in Carnisse een rol bij verhuisgeneigdheid?''*

Het tweede bewustwordingsmoment van ouders vindt plaats op de leeftijd van de kinderen wanneer zij naar de basisschool gaan. Deze leeftijd komt overeen met wanneer kinderen ook zichtbaar verdwijnen uit Carnisse. Volgens Metaal en Reijndorp (2013: 45) is een scholenaanbod een belangrijk criterium voor ouders en heeft deze mogelijk invloed op de verhuisgeneigdheid van gezinnen. Vooral het verschil in klasse is belangrijk (Boterman & Bridge, 2014: 256). Autochtone ouders die hoger zijn opgeleid hebben vaak de wens om hun kind niet naar een school te laten gaan met een groot aandeel allochtone leerlingen, omdat zij bang zijn dat allochtone kinderen achterstanden hebben die de prestaties van hun eigen kinderen beïnvloeden (Onderwijsraad, 2005: 11). In de ogen van ouders bestaat er bij een schoolkeuze de afweging of hun kinderen een vergelijkbaar welvaartsniveau kunnen bereiken als henzelf. Hierom wordt door de ouders vaak een gehanteerd minimumniveau gesteld (Metaal & Reijndorp, 2013: 45-46). Dit betekent in veel gevallen een protestants-christelijke school, de eigen oude school, een vernieuwingsschool, een school in een wijk met weinig allochtone of laagopgeleide ouders (Holleman, 2010: 2) of een onderwijskundig concept waarin zelfstandigheid en zelfontplooiing centraal staan, zoals montessori-, jenaplan- of daltononderwijs (Herweijer en Vogels, 2004: 130).

Deelvraag 2: *''In hoeverre en waarom heeft het basisscholenaanbod en de (klasse-)achtergrond van de kinderen op de basisscholen in Carnisse invloed op de verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen?''*

2.2 ONVEILIGHEID

Maslow (1943: 379) stelt dat de mens na de fysiologische behoeften het meest verlangt naar veiligheid. Ouders moeten zich – in het kader van hun kind(eren)- veilig voelen aangaande criminaliteit en openlijk geweld. Onveiligheidsgevoelens kunnen voorkomen uit verschillende kenmerken zoals individuele kenmerken of bepaalde buurtkenmerken. Wanneer er klein fysiek verval (‘*clues’*) waar te nemen is een buurt, zoals een letterlijk gebroken raam, stelt de *broken windows*-theorie van Wilson en Kelling (2009 [1982]: 2) dat dit vandalisme en kleine criminaliteit uitlokt. Een test met een auto zonder nummerplaat in The Bronx liet zien dat deze binnen tien minuten al aangetast werd (ibid.: 2).

Wijken waar spraken is van *'broken* windows' worden volgens Wilson en Kelling (2009 [1982]: 3) eerder verlaten door gezinnen.

Architect en stadsplanoloog Oscar Newman stelde in 1972 de *defensible space*-theorie op die beweert dat wanneer er meer huishoudens op eenzelfde oppervlak wonen, wijken kwetsbaarder worden. De kwetsbaarheid van een wijk hangt samen met de omvang en het aantal huishoudens per oppervlak. Hoe meer huishoudens per oppervlak, hoe minder het verantwoordelijkheidsgevoel voor de gemeenschappelijke ruimten is (denk aan een hal, parkeerterrein, straat, speeltuin en groengebied). Doordat de bewoners in dat geval geen tot weinig verantwoordelijkheidsgevoel kennen, neemt de sociale controle af en neemt vandalisme, kleine criminaliteit en nonchalance met bijvoorbeeld afval toe (Newman, 1996: 9-30; Tielenburg, Stol & Rijpma, 2006: 2). Volgens Newman is dit probleem met bouwkunde op te lossen. Er moet een goed onderscheidt zijn tussen privéterrein en openbare ruimte, en plekken moeten zichtbaar en open zijn. Hij pleit voor minder grootschalige wijken met veel laagbouw, waarbij publieke ruimten en individuele huishoudens gekoppeld zijn om meer verantwoordelijkheidsgevoel te stimuleren. Wanneer bewoners zich verantwoordelijk voelen voor publieke ruimten om zich heen kunnen zij deze ruimten ook 'verdedigen'; *defensible space.* Een voorbeeld is de stoep voor de eigen woning: mensen kunnen dit zien als een verlengstuk van hun eigen woning en deze goed verzorgen met bijvoorbeeld het weghalen van onkruid en het aankleden met bloempotten. Een flatbewoner zal zich minder snel bekommeren om de stoep voor de algemene entree waardoor deze stoep sneller verwaarloosd zal zijn (ibid.). Kort gezegd stelt Newman met zijn *defensible space*-theorie dat wanneer plekken in een wijk als chaotisch, onoverzichtelijk en zonder controle worden gezien, deze de plek minder veilig maken (dit toont Newman aan met cijfermateriaal (1996)) ''c.q. de onveiligheidsgevoelens van bewoners versterken'' (Snel, 't Hart, Oliviera, 2015: 4).

Deelvraag 3: *''In hoeverre en waarom hangen eventuele onveiligheidsgevoelens van ouders uit kansrijke gezinnen samen met fysieke kenmerken volgens de broken windows-theorie en de*

defensible space-theorie en in hoeverre hebben deze gevoelens invloed op de verhuisgeneigdheid?''

Ook de bevolkingssamenstelling en de mate van sociale cohesie in de buurt staan in verband met onveiligheidsgevoelens (Oppelaar en Wittebrood, 2006: 38-40). Buiten de woonambities voor de eigen woning en de aanwezige voorzieningen in de buurt, spelen ook de ervaringen met mensen die zich in de woonomgeving ophouden een belangrijke rol bij verhuisgeneigdheid (VROM, 2004: 52-56).

Deelvraag 4: *''In hoeverre en waarom hangen eventuele onveiligheidsgevoelens van ouders uit kansrijke gezinnen samen met de individuele visie op de bevolkingssamenstelling en de mate van sociale cohesie in de wijk in hoeverre hebben deze gevoelens invloed op de verhuisgeneigdheid?''*

2.3 FYSIEKE WOONOMGEVING & WONING

Verhuisgeneigdheid kan ontstaan door specifieke woonhuisambities en de wens voor bepaalde voorzieningen in de wijk (Metaal & Reijndorp, 2013: 45). De omvang van de ruimte binnenshuis en de fysieke woonomgeving buitenshuis worden afgewogen. Vooral de moeder trekt de stadslocatie in twijfel omdat zij opgroeien in een dorp een meer ideale opgroeilocatie voor haar kinderen vindt dan de 'grote stad' (ibid.). Het wooncomfort is een belangrijk onderdeel voor het opgroeien van een gezin met jonge kinderen (Feijten & Visser, 2005: 81). Aangevuld moet worden dat de beleving van de woonomgeving ook een kleinschaliger perspectief omhelst, zoals het specifieke bankje in de buurt die dient als rust- of ontmoetingsplek tijdens de dagelijkse wandeling (De Graaf & Duyvendak, 2009: 13).

Deelvraag 5: *''In hoeverre en waarom voldoet de woning en fysieke woonomgeving aan de ambities van kansrijke gezinnen in Carnisse en heeft dit invloed op de verhuisgeneigdheid?''*

De mate van tevredenheid met de woning en woonomgeving zorgt voor een mate van buurthechting (VROM, 2004: 52; Graaf & Duyvendak, 2009: 13). Het gevoel van hechting dat met een plek is opgebouwd heet *sense of attachment*. *Sense of attachment* is onder te verdelen in fysieke- en sociale hechting, waarbij het bij

fysieke hechting vooral gaat om de ‘tevredenheid’ met fysieke buurtkenmerken en bij sociale hechting vooral om gelijkgestemdheid met buurtbewoners (Graaf & Duyvendak, 2009: 27). Er bestaat vervlechting tussen fysieke- en sociale hechting wanneer fysieke plekken emotionele waarde krijgen doordat zij dienen voor interacties met andere mensen (ibid.: 17).

Deelvraag 6: *’’In hoeverre en waarom hechten kansrijke gezinnen zich fysiek en/of sociaal met de woonomgeving binnen Carnisse en heeft dit invloed op de verhuisgeneigdheid?’’*

3. CONTEXT CARNISSE

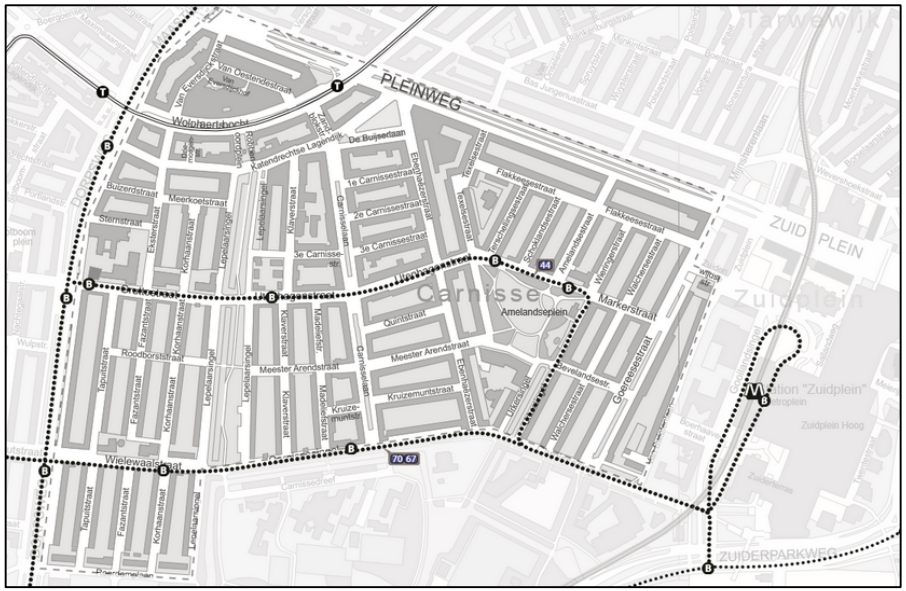

Figuur 2. Afbakening van de wijk Carnisse, Rotterdam-Zuid

Bron: Veldacademie Rotterdam

3.1 DE WIJK

In figuur 2. is de vooroorlogse wijk Carnisse afgebeeld. Carnisse is gelegen in Rotterdam-Zuid, met aan de rechterzijde het overdekte winkelcentrum Zuidplein en openbaar vervoer voorzieningen (het op één na grootste busstation van Nederland en een metrostation). De bovenzijde van Carnisse wordt afgebakend door de Pleinweg, de linkerzijde door de Dorpsweg en onder Carnisse ligt het Zuiderpark. De nabijgelegen Maastunnel Carnisse is omsingeld en voorzien van talloze voorzieningen: openbaar vervoer, een plaatselijk winkelcentrum voorzien van twee supermarkten, bakker, vishandel, bloemist, slijterij, sigarenboer en drogist maar dus ook een uitgebreid winkelcentrum 'Zuidplein' met onder andere grote ketens. Carnisse beschikt over een paar kleine speeltuintjes en een speeltuinvereniging met openingstijden en een (kleine) entreeprijs. Basisscholen in Carnisse zijn: de openbare sportieve basisschool De Kameleon, de Katholieke basisschool Elisabeth en de Protestants-Christelijke basisschool De Klaver. Carnisse is een dichtbebouwde wijk en telt rond de 10.000 inwoners. Door een groot aandeel kleine woningen in Carnisse bestaat ongeveer 75% van de huishoudens uit één- of tweepersoonshuishoudens. Vergeleken met andere vooroorlogse stadswijken wonen er weinig kinderen in Carnisse (gemeente Rotterdam, z.d.).

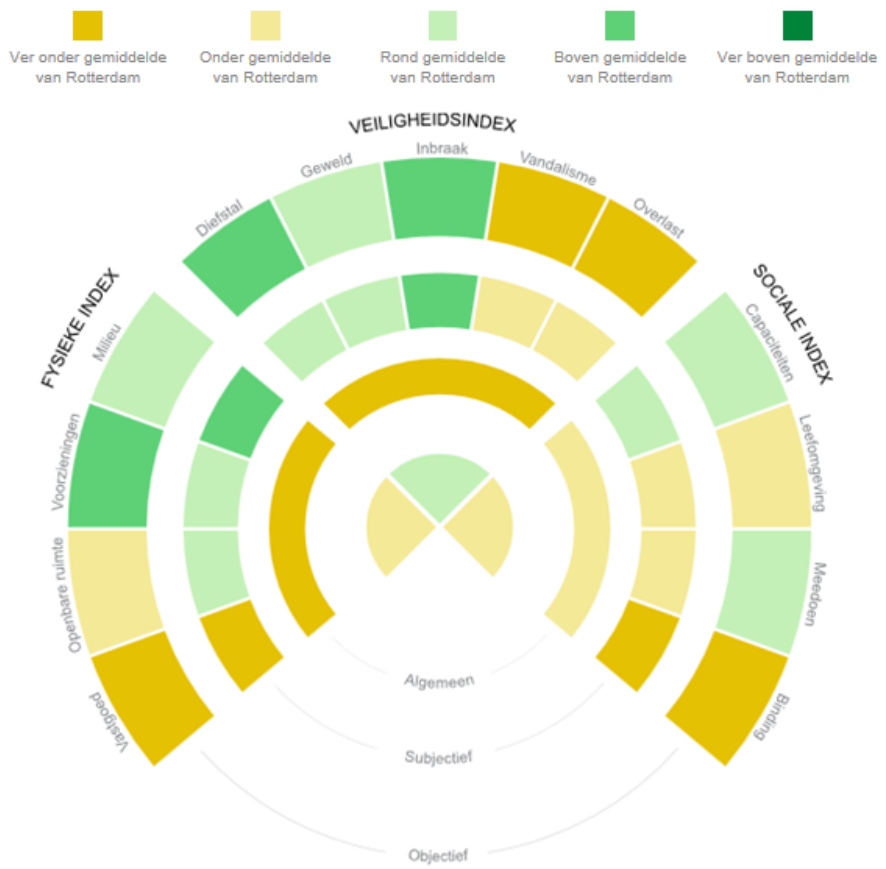

Figuur 3. Fysieke-, veiligheids- en sociale index Carnisse
Bron: Wijkprofiel, Gemeente Rotterdam [c], z.d.

In figuur 3. is afgebeeld wat de fysieke-, veiligheids- en sociale index voor de wijk Carnisse is. Bij de fysieke index is te zien dat Carnisse objectief boven het Rotterdamse gemiddelde scoort bij voorzieningen, maar ver onder het Rotterdamse gemiddelde als het gaat om vastgoed. Ook de openbare ruimte scoort minder goed. De veiligheidsindex laat zien dat Carnisse objectief goed scoort op diefstal en inbraak, en ver onder het Rotterdamse gemiddelde voor vandalisme en overlast. Bij de sociale index scoort Carnisse niet goed op leefomgeving en nog slechter als het om binding gaat.

3.2 GEZINNEN

Carnisse is een vrij jonge buurt. Voor de leeftijdscategorie 25 tot 34-jarigen zijn er hoge vestigingscijfers waar te nemen, maar ook de hoogste vertrekcijfers (COS, 2014). Binnen deze leeftijdscategorie krijgt een vrouw in Nederland vaak haar eerste kind (gemiddelde leeftijd in 2010 was 29,4 jaar) (CBS, 2011). Dit kan betekenen dat deze leeftijdscategorieën kort in de wijk wonen. In de buurtmonitor van Carnisse is waar te nemen dat er binnen de wijk in vergelijking op gemeenteniveau relatief veel kinderen van nul tot vier jaar wonen, maar na deze leeftijd niet meer. In 2014 bevonden er zich 5.982 huishoudens in Carnisse waarvan 26,8% huishoudens met kinderen betrof. Dat is 2,3% lager dan in het deelgebied Charlois, waar de wijk Carnisse onderdeel van uit maakt, en 2,3% lager dan in

de gemeente Rotterdam. De 26,8% huishoudens met kinderen in Carnisse bestaat uit 5,1% ongehuwde stellen met kinderen, 10,9% een gehuwd stel met kinderen en 10,8% zijn eenouder huishoudens (Gemeente Rotterdam [b], 2014).

3.3 WONINGVOORRAAD

Een groot aandeel van het woningaanbod in Carnisse bestaat uit kleine arbeiderswoningen tot maximaal 75m^2, geschikt voor één à twee personen (Steenbergen & Wittmayer, 2012: 12). Carnisse kent een hoge bebouwingsdichtheid, heeft smalle straten en bestaat voor een groot deel uit particuliere huurwoningen (dS+V, 2005: 17). In figuur 4. is een voorbeeld van kleine arbeiderswoningen die opgeknapt zijn en bewust met drie opeengestapeld te koop staan in de hoop dat een koper ze samentrekt tot één woning.

Figuur 4. Drie opgeknapte arbeiderswoningen die te koop staan, klaar om samengevoegd te worden door een koper
Bron: foto door M. Domeni, mei 2015

4. METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk vertel ik hoe ik de afgelopen paar maanden mijn onderzoek heb uitgevoerd, ingaand op de betrouwbaarheid en validiteit van mijn onderzoek. Voorts leg ik het proces uit van respondentenwerving, interviewen en het analyseren van de resultaten.

4.1 WERVING RESPONDENTEN

Het is een vrijdagmiddag wanneer ik voor het eerst Carnisse in trek om respondenten te werven. De kinderen binnen mijn doelgroep hebben veelal nog niet de leeftijd bereikt dat zij naar de basisschool gaan, waardoor ik hen met hun ouders op straat hoopte aan te treffen. De zon scheen volop en een groot aantal moeders was inderdaad op pad met hun kinderen. Met mijn persoonlijke flyer op zak was ik klaar om mijn veldwerk te starten. Met een paar achtergrondvragen en een korte toelichting op mijn onderzoek benaderde ik de moeders met de vraag of zij interesse hadden om mee te werken. Het gros van de moeders bleef oppervlakkig en vertelde thuis naar de flyer te kijken met de uitspraak: *''Ik ben nu met de kinderen''* (mogelijke respondent op straat, 1 mei 2015). Na een halve dag werven in de wijk zonder enig resultaat werd mijn strategie al snel aangepast: ik koos een meer persoonlijke benadering. Dit werkte. Vrij vlug hierna kon ik de eerste contactgegevens opschrijven van mogelijke respondenten.

Het werven van respondenten is begin april 2015 in een gezamenlijk proces gestart, samen met drie student-collega's die net als ik in Carnisse onderzoek hebben verricht. Voor het werven van de juiste respondenten zijn verscheidene stakeholders, die banden hebben met de wijk Carnisse, benaderd. Middels e-mail is gezamenlijk contact opgenomen met de in Carnisse actieve woningcoöperaties Woonbron en Woonstad en de instanties Dock Charlois, Hart voor Carnisse, Drift/Veerkracht Carnisse, Vereniging van Eigenaren 010 en medewerkers van de Gemeente Rotterdam. Zijdelings heb ik een individueel traject opgestart waarin via e-mail contact is opgenomen met kinderdagverblijven en basisscholen in de wijk Carnisse, namelijk Peuter en Co, Small Steps, Het Kleine Klavertje, Basisschool De Klaver en De Kameleon. De twee

laatstgenoemde basisscholen hebben een ‘groep 0’. Dit houdt in dat kinderen vanaf tweeënhalf jaar naar school kunnen gaan. Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van sociale media door een oproep te plaatsen. Om onszelf kenbaar te maken in de wijk hebben we een gezamenlijke poster opgehangen bij lokale winkels, bedrijven en instanties, waaronder Hart voor Carnisse, Gebiedskantoor Charlois, Basisschool De Klaver, Nettomarkt, Cultuurwerkplaats, Buurtorganisatie Carnisse, Vereniging van Eigenaren 010 en Koffie Ambacht.

Door het benaderen van stakeholders die banden hebben met de wijk Carnisse, zijn wij tijdens het onderzoekstraject voor verschillende gelegenheden uitgenodigd. Zo hebben wij eind april spreektijd gekregen op een netwerkbijeenkomst waar zowel professionals als betrokken bewoners aanwezig waren. Daarbij ben ik begin mei op uitnodiging langs gegaan bij Buurtorganisatie Carnisse voor algemene informatie over de wijk en haar inwoners en tot slot ben ik half mei aanwezig geweest bij de opening van een wijkpunt in Carnisse van woningcoöperatie Woonbron. Op de netwerkbijeenkomst heb ik contact gelegd met een dominee van een kerk in Carnisse die mij via e-mail in contact heeft gebracht met mijn eerste vier respondenten. Tevens is er eind april als groep een gezamenlijke afspraak geweest met een medewerker van Onderzoek en Business Intelligence (OBI) om kwantitatieve informatie op te vragen over de wijk Carnisse en haar bewoners. Deze informatie heeft mij een indicatie gegeven over hoe tevreden gezinnen in de wijk zijn met hun woonwijk.

In totaal heb ik tachtig persoonlijke flyers uitgedeeld bij de werving van respondenten. Door te vragen naar achtergrondkenmerken zoals woonplaats, opleiding en beroep heb ik een voorselectie uitgevoerd tijdens het werven. De voorselectie is niet uitgevoerd bij het werven aan huis, omdat er aan de hand van de woning(waarde) vooraf bepaald kon worden of een respondent volgens dit onderzoek bestempeld kon worden als ‘kansrijk’. Eenmaal bij de respondenten thuis is nogmaals aangegeven dat er vertrouwelijk wordt omgegaan met de uitkomsten van het interview. Er is rekening gehouden met de type woning van de respondenten, zodat de dimensie ‘woning’ vanuit verschillende perspectieven benaderd zou worden. In bijlage 1. is af te lezen in wat voor type

woning de kansrijke gezinnen wonen. Evenzeer is getracht kansrijke gezinnen te interviewen die in verschillende hoeken van Carnisse wonen, opdat de fysieke woonomgevingskwaliteit vanuit verschillende woonlocaties benaderd wordt. Ik heb nooit meer dan twee kansrijke gezinnen uit dezelfde straat geïnterviewd.

4.2 DE KANSRIJKE GEZINNEN

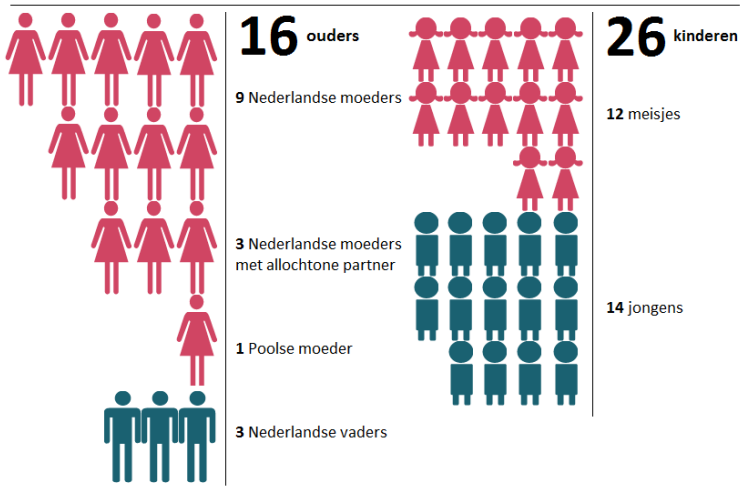

Figuur 6. Weergave respondenten: ouders en hun kinderen

Binnen een periode van ruim twee maanden veldwerk waren veertien kansrijke gezinnen ertoe bereid mee te werken. Er zijn zestien ouders geïnterviewd die in totaal zesentwintig kinderen hebben. In figuur 5. is een weergave van de respondenten. Eén van mijn respondenten voldeed tevens aan de doelgroep van een student-collega en andersom, wat resulteerde in een uitwisseling van geanonimiseerde transcripten. Het transcript van mijn student-collega heb ik gecodeerd en geanalyseerd. Er zijn dus dertien interviews zelf afgenomen.

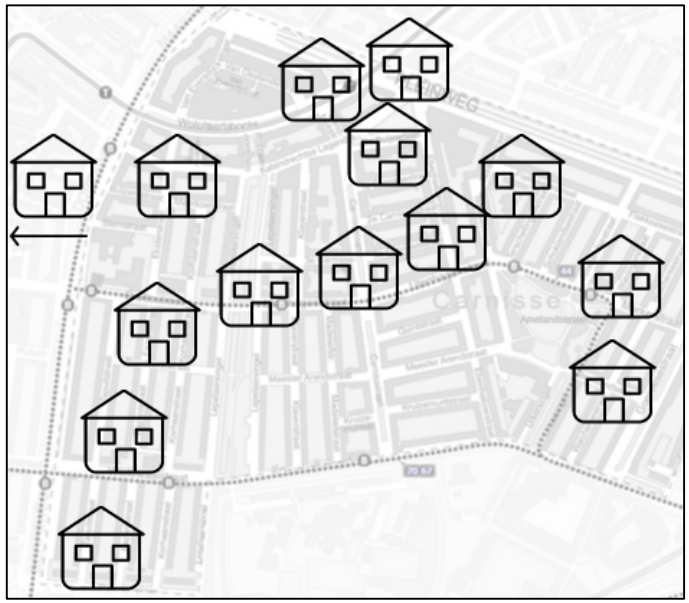

Figuur 5. Globale ligging woningen kansrijke gezinnen

In figuur 6. is een globaal overzicht van de woonplaats van de kansrijke gezinnen. Naar wens van verschillende respondenten is

ervoor gekozen geen precieze straataanduiding weer te geven. Er is gestreefd naar een verdeelde spreiding over Carnisse zelf.

In figuur 7. is weergegeven of de kansrijke gezinnen in een koophuis wonen, een sociale huurwoning of dat zij particulier huren.

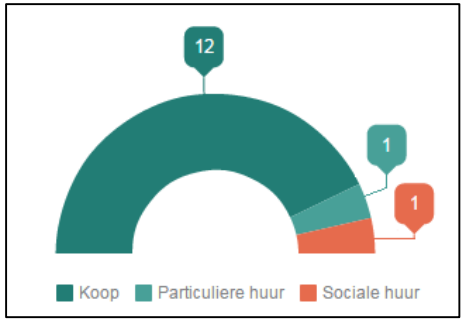

Figuur 7. Koop, particuliere huur of sociale huur

4.3 METHODEN & ANALYSE

De beleving van de woonomgeving door kansrijke gezinnen behoeft een onderzoeksmethode waar ruimte is voor een open antwoord door de respondent. De hoofdvraag van dit onderzoek is dan ook beantwoord met resultaten die voort zijn gekomen uit kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek biedt de mogelijkheid om ervaringen, gevoelens en gedachtegangen van respondenten uit te diepen om een zo welgemeend mogelijk antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag. Ik heb de ouders uit kansrijke gezinnen in Carnisse geïnterviewd middels semigestructureerde interviews. Dit houdt in dat ik een topiclijst bij de hand hield met onderwerpen als wooncomfort, buitenruimte, sociale banden en schoolkeuze, om te bewaken dat belangrijke basisonderwerpen aan bod kwamen. Semigestructureerde interviews bieden daarnaast ook ruimte voor een eigen verhaal van de respondent, waardoor elk interview een andere belichaming heeft gekregen. De topiclijst is terug te vinden in bijlage 2.

De interviews heb ik als geluidsfragment opgenomen en naderhand getranscribeerd en geanalyseerd met behulp van het programma *F4*. Tijdens het proces van transcriberen heb ik zijdelings gebruik gemaakt van het digitale programma MindMeister, een programma waarmee *mindmaps* gemaakt kunnen worden, om opvallende en belangrijke punten overzichtelijk te houden. Later ben ik overgestapt naar een Microsoft Office Word bestand om verdere aantekeningen te maken. Om beter inzicht te krijgen in de resultaten heb ik na het transcriberen gekozen om de interviews open te coderen (Flick, U. 2009: 307). Met deze grove overzichten kon ik de interviewresultaten vervolgens thematisch gaan coderen (ibid.: 318). Dit leverde twaalf hoofdcodes op en negentien subcodes. Hiernaast geeft het programma *F4* de mogelijkheid om

memo’s te plaatsen binnen de interviews, wat het mogelijk maakte om direct opmerkelijke quotes te selecteren. Aan de hand van de thematische codering heb ik uiteindelijk de resultaten van het onderzoek geschreven, gekoppeld aan mijn eigen ervaringen en observaties in de wijk en bij de respondenten thuis. Het doen van kwalitatief onderzoek heeft mij de mogelijkheid geboden om de complexiteit van het onderwerp in beeld te brengen.

5. RESULTATEN

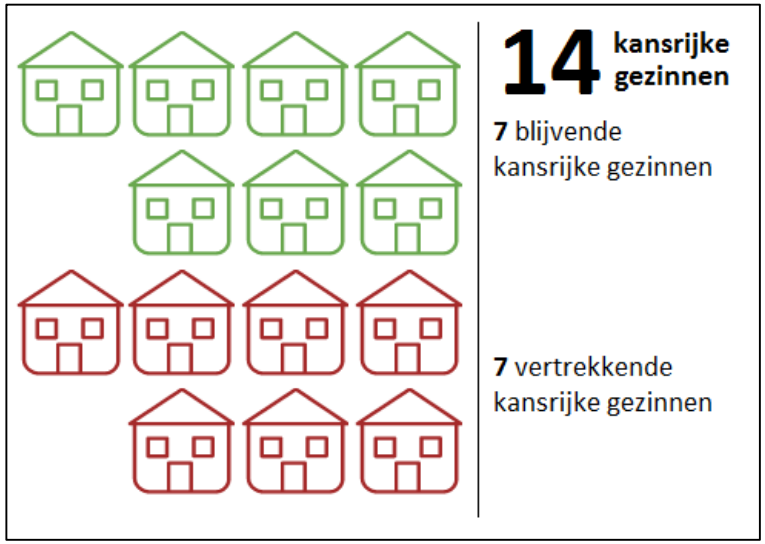

Figuur 8. Status deelnemende gezinnen

Ten tijde van het veldwerk waren zeven van de kansrijke gezinnen niet verhuisgeneigd en zeven kansrijke gezinnen wel verhuisgeneigd (<2 jaar verhuizen), zoals afgebeeld in figuur 8. Drie woningen stonden al te koop aangeboden en één geïnterviewd kansrijk gezin, gerekend tot wel verhuisgeneigd, is een halfjaar geleden uit Carnisse vertrokken en naar Charlois verhuisd. Voor de twee te onderscheiden groepen zijn synoniemen gekoppeld die binnen dit hoofdstuk centraal staan: de 'blijvers' en de 'vertrekkers'.

5.1 BLIJVERS EN VERTREKKERS

Het verschil tussen de blijvers en vertrekkers is complex te benoemen omdat verschillende motieven kunnen neigen tot vertrek. Zo zijn er kansrijke gezinnen die weg willen door onveiligheidsgevoelens, maar er zijn ook kansrijke gezinnen die weg 'moeten' doordat de woning niet meer aan de woonambities voldoet en het woningaanbod in Carnisse niet bij hun wensen aansluit. Idem dito geldt dit voor de blijvende groep. Er zijn kansrijke gezinnen die in Carnisse willen blijven omdat zij prettig wonen in de wijk, maar er zijn ook kansrijke gezinnen die 'moeten' blijven doordat zij geen verlies willen lijden op hun koophuis. Hiernaast bevinden zich onder de blijvende groep ook gezinnen met een geloofsovertuiging; zij hebben bewust gekozen om in een 'kwetsbare' wijk te wonen. Tot slot is het ook mogelijk dat een respondent met een combinatie van bovenstaande motieven in Carnisse wil blijven of vertrekken.

BLIJVERS

Achtergrond	Rosanne	Joyce & Sergej	Annie	Kimberly	Yvonne (alloch. partner)	Alexander	Astrid (alloch. partner)
Dorps opgegroeid							
Gelovig (Christelijk)							
Koophuis	part. huur						

Belangrijk motief om te blijven							
Goede jeugdherinneringen							
Slechte jeugdherinneringen							
Scholenaanbod				*			
Woning				**			
Fysieke woonomgeving							
Sociale cohesie							
Sociale banden/hechting							
Fysieke hechting							
Geloofsovertuiging							

* Gaat wel naar een school in naastgelegenwijk i.v.m. geloof

** Kan alleen huis met verlies verkopen ''trapped''

VERTREKKERS

Achtergrond	Marlene	Lars & Daniëlle	Neave	Zakia (Poolse)	Keva	Noor (alloch. partner)	Marloes
Dorps opgegroeid							*
Gelovig (Christelijk)							
Koophuis					soc. huur		

Belangrijk motief voor vertrek							
Goede jeugdherinneringen							
Scholenaanbod							
Woning							
Onveiligheidsgevoelens							
Fysieke woonomgeving							
Gebrek aan sociale cohesie							
Gebrek sociale banden/hechting							
Gebrek aan fysieke hechting							

* Vlaardingen, respondent omschrijft zelf als 'dorps'

Tabel 1. Motieven om te blijven of om te vertrekken

JA

NEE

ONDUIDELIJK

De twee tabellen hiernaast geven voor de blijvers en vertrekkers weer aan welke elementen zij waarde hechten of waar voor gebreken liggen. De motieven zijn opgesteld aan de hand van het theoretische kader.

Bij de blijvende kansrijke gezinnen is verticaal af te lezen welke motieven zij hebben om in Carnisse te blijven wonen. Weergegeven is dat alle blijvers tevreden zijn met hun woning. De sociale banden die zij hebben opgebouwd zijn een belangrijk element. Vier kansrijke gezinnen ervaren hoge sociale cohesie, vooral in de eigen straat. Voor zeker twee kansrijke gezinnen is de

geloofsovertuiging een aspect om in Carnisse te wonen. Bij twee gezinnen waarbij het motief onduidelijk is, komt het geloof wel duidelijk naar voren tijdens het interview, maar geven zij andere motieven om in Carnisse te wonen. Twee blijvers wonen vooral voor de internationale aspecten in de wijk wegens hun allochtone partner.

Opvallend uit de tabel van de vertrekkers is dat zij allemaal ontevreden zijn over hun huidige woning. De vertrekkers zijn veelal niet fysiek gehecht; zij kunnen Carnisse makkelijk voor een andere woonplaats inruilen. Sociale hechting blijft in veel gevallen ook uit, de meeste vertrekkers hebben weinig tot geen sociale banden binnen de wijk. Veel vertrekkers ervaren onveiligheidsgevoelens zodra ze buitenshuis zijn, en sommigen ook binnenshuis doordat er meermaals is ingebroken in het gebouw. De onveiligheidsgevoelens komen wel voort uit verschillende achtergronden. Zo hebben sommige vertrekkers schietpartijen meegemaakt en anderen een opengebroken auto.

In wat volgt worden de resultaten met betrekking tot tabel 1. nader behandelt. Per deelvraag, voortgekomen uit het theoretisch kader, is een paragraaf opgesteld.

5.2 JEUGDHERINNERINGEN

In deze paragraaf is ingegaan op de eerste deelvraag over de invloed van jeugdherinneringen op verhuisgeneigdheid.

Yvonne heeft slechte jeugdherinneringen aan het dorp waarin zij is opgegroeid. Ze vertelt over de keer toen zij en haar partner er over nadachten terug te keren naar het dorp waar zij is opgegroeid en ze een bezoek brachten:

> ‘’Het was toen een soort van markt en een meisje deed haar hoofdbandje om en dan zegt haar moeder: ‘oh, doe maar gauw af, je lijkt wel zo’n moslimmetje’. Dan denk ik ja maar wil ik tussen zulke mensen wonen? Wil ik mijn kinderen die dan niet helemaal Nederlands zijn *hier* [nadruk toegevoegd] laten opgroeien met mensen die echt nooit een buitenlander gezien hebben, behalve de geadopteerde Chinees of de man van de pizzeria weet je wel? Wil ik mijn

kinderen met dit laten leven? Nee dat wil ik niet. Daar heb ik geen zin in, dat wil ik ze niet aandoen. Hier hebben ze met alle culturen te maken.'' (Blijver Yvonne)

Reijndorp en Van der Zwaard (2007) stellen dat gelukkige jeugdherinneringen uit de buurt waar de ouders zijn opgegroeid een rol spelen bij het aanmoedigen tot verhuizen. Binnen dit onderzoek is dit echter alleen het geval voor de in een dorp opgegroeide Kimberly:

> ''Ja want ik dacht wel in ons dorp, je kon lekker op straat spelen. En weilanden in de buurt en we vaarden veel op de sloot en zo en toen dacht ik wel, ja dat is iets wat je je kind hier niet kan geven […] Als ik merk dat Marie te veel beïnvloed wordt door haar omgeving zou ik zeker naar een dorp verhuizen'' (Blijver Kimberly).

Blijver Alexander is prettig in de grote stad opgegroeid en wil daarom ook zijn kind in de stad laten opgroeien.

De jeugdherinneringen gaan voornamelijk gepaard met angst dat kinderen op een verkeerd pad terecht komen door de woonomgeving. De herinneringen spelen dus wel degelijk een rol bij verhuisgeneigdheid. Echter blijven de jeugdherinneringen binnen dit onderzoek voornamelijk gedachtegangen bij ouders en zorgen ze ten tijde van de interviews (nog) niet voor verhuisgeneigdheid.

5.3 BASISSCHOLEN

Deze paragraaf gaat in op de tweede deelvraag over het basisscholenaanbod is Carnisse, gepaard met de (klasse-) achtergrond van de kinderen.

Volgens Metaal en Reijndorp (2013) is het huidige scholenaanbod een belangrijk criterium voor ouders en heeft deze mogelijk invloed op de verhuisgeneigdheid van gezinnen. Er is een onderscheid te maken in de criteria van basisscholen waar kansrijke gezinnen waarde aan hechten. Voor de christelijke ouders staat op nummer één dat het een actieve christelijke school moet zijn.

> ''Wij wilden wel graag dat onze kinderen op een christelijke school zouden zitten. Als die er niet zou zijn geweest in de

wijk dan weet ik niet wat we hadden gedaan hoor.'' (Blijver Annie)

Voor Rosanne geldt dat zij vanuit de Tarwewijk is verhuisd naar Carnisse om op loopafstand van Protestants-Christelijke basisschool De Klaver te gaan wonen. Kimberly brengt haar kind naar een christelijke school in een naastgelegen wijk omdat hier ook eisen aan de ouders worden gesteld (actief lid zijn van een kerkelijke vereniging). De christelijke kansrijke gezinnen kiezen hiervoor omdat de basisschoolkeuze een stabiele en veilige factor moet zijn in het leven van hun kind als ze opgroeien in een 'achterstandswijk' (benoemd door respondenten). Eén koppel heeft uit geloofsovertuiging gekozen voor thuisonderwijs omdat zij geen basisschool konden vinden die aan hun criteria voldeed:

> ''Onze kinderen krijgen thuisonderwijs. Dus wij hebben de scholen bekeken en wij hebben ons beroepen op een wettelijke regeling van vrijstelling van de leerplicht. Dat heeft te maken met richting en geloofsovertuiging. (…) Als de mogelijkheid tot thuisonderwijs er niet zou zijn, zou het voor ons heel ingewikkeld worden om nog in deze wijk te blijven.'' (Blijver, anoniem)

Voor Alexander is de achtergrond van de ouders erg belangrijk. Hij heeft het idee dat het grootste aandeel kinderen die in Carnisse op de basisschool zitten uit een gezin komen met een lage(re) klasse. Zelf geeft hij de voorkeur aan een onderwijskundig concept waarin zelfstandigheid centraal staat zoals montessorionderwijs, precies zoals Herwijer en Vogels (2004) omschrijven.

> ''…en daarbij vind ik het ook wel heel belangrijk wat voor mensen er naar die school gaan, wat voor kinderen, gezinnen komen er? En dat vind ik wel belangrijk ook voor de ontwikkeling; aan de ene kant voor mijn kind hier thuis en voor mijn dochtertje op school.'' (Blijver Alexander)

Voor twee kansrijke gezinnen (één blijver en één vertrekker) geldt dat zij bereid zijn om te verhuizen voor een goede basisschool of als het huis niet verkocht wordt dagelijks op en neer te rijden naar Kralingen en Barendrecht. Marloes brengt haar kind op dit moment in Vlaardingen naar de kinderopvang naast haar werk, omdat zij het onprettig vindt dat er veel allochtone kinderen op de kinderdagverblijven in Carnisse zitten. Zoals de Onderwijsraad (2005), Boterman & Bridge (2014) en Metaal en Reijndorp (2013) ook stellen, speelt klasse en (etnische) achtergrond voor een paar

kansrijke gezinnen wel degelijk een rol. Dit kan in sommige gevallen echter recht gezet worden wanneer een school goed staat aangeschreven of er ouders binnen hun sociale kringen zijn die hun kind al op een bepaalde school hebben zitten.

Wat wel naar voren komt bij bijna alle kansrijke gezinnen is dat kwaliteit en prestaties van de school een strenge criteria is. Het gemeentelijke beleid *Rotterdam Children's Zone,* dat onder andere in Carnisse is doorgevoerd, heeft als doel om achterstanden weg te werken op onder andere het gebied van onderwijs. Binnen dit beleid is er sprake van meer lesuren en monitoring (gemeente Rotterdam [d], z.d.). Drie kansrijke gezinnen hebben het beleid *Children's Zone* zelf aangehaald, omdat zij naar aanleiding van dit beleid de keuze hebben gemaakt niet te kiezen voor een school in Carnisse.

Een paar belangrijke punten als het gaat om de basisschoolkeuze is dat geen enkel kansrijk gezin hetzelfde is. Er wordt waarde gehecht aan de religie van de school, de kwaliteit van het onderwijs, het onderwijskundige concept en in sommige gevallen ook zeker de achtergrond van de kinderen op de basisscholen in de wijk. De basisschool speelt een zodanige belangrijke rol, dat het in de toekomst kan leiden tot verhuisgeneigdheid van verscheidene respondenten.

5.4 ONVEILIGHEID

> ''Als je kinderen hebt… je wil wel dat ze veilig kunnen opgroeien en je moet wel een soort van basisgevoel hebben van veiligheid.´´ (Vertrekker Neave)

Ongeacht welke achterliggende motieven kansrijke gezinnen hebben om in Carnisse te wonen, een basisgevoel van veiligheid is een vereiste. Bij het ervaren van onveiligheidsgevoelens gaan de gedachten als eerste uit naar de kinderen. Dit roept een bewustwordingsmoment op waarbij ouders zichzelf gaan afvragen of de woonplaats geschikt is om de kinderen op te voeden. Vanuit dit perspectief wordt de vraag opgeroepen welke elementen onveiligheidsgevoelens teweegbrengen bij kansrijke gezinnen.

In deze paragraaf is antwoord gegeven op de derde en de vierde deelvragen van dit onderzoek die voort zijn gekomen uit het

theoretisch kader. In de eerste subparagraaf is ingegaan op de vraag of onveiligheidsgevoelens van kansrijke gezinnen kunnen ontstaan door fysieke kenmerken, en in de tweede subparagraaf is dezelfde vraag gesteld voor sociale kenmerken.

5.4.1 ONVEILIGHEID DOOR FYSIEKE KENMERKEN

De derde deelvraag over de samenhang van onveiligheid en fysieke buurtkenmerken komt in deze subparagraaf aan bod.

In Carnisse wonen veel huishouden op eenzelfde oppervlak, wat de wijk kwetsbaar maakt doordat er weinig verantwoordelijkheidsgevoel is voor gemeenschappelijke ruimten zoals Newman stelt met zijn *defensible space*-theorie (1996). Zo zijn de kansrijke gezinnen niet te spreken over de infrastructuur. Het voornaamste punt dat naar voren is gekomen gaat over het kruispunt gelegen aan de Noordzijde van Carnisse met kruisende wegen Katendrechtse Lagendijk, Carnisselaan, Zandblokstraat en De Buijserlaan zoals afgebeeld in figuur 9**:** ‘’het is echt een bizar kruispunt!’’ (Blijver Annie).

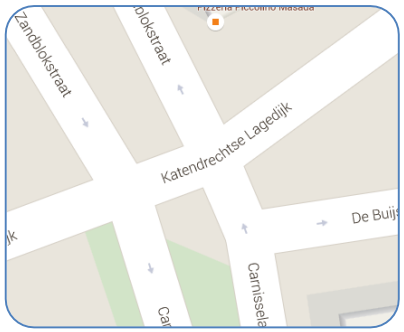

Figuur 9. Gevaarlijk kruispunt in Carnisse
Bron: Google Maps

> ‘'Ik vind sowieso dat kruispunt met de school erachter... Dat is een heel vervelend punt. Ze komen van alle kanten, niemand weet wie voorrang heeft. Dat pleintje moet je oversteken... Als je goed langs de kant loopt moet je twee stukjes oversteken, er zijn geen zebra’s. (…) Ik zie het ook niet gebeuren dat ik mijn zoon alleen naar school laat lopen, ook niet over twee jaar. Want het is gewoon veel te druk.’’ (Vertrekkers Lars)

Een ander aspect waar negatief over gedacht wordt door vertrekkers is het asociale rij- en parkeergedrag in de wijk. Dit gedrag is in sommige gevallen direct in verband gebracht met de aanwezigheid van coffeeshops: ‘’…ieder voor zich. En er wordt ook gewoon gek gereden hier. Er moeten ook honderdduizend coffeeshops in de buurt zitten’’ (Vertrekker Daniëlle). Asociaal rijgedrag en ingewikkelde verkeerssituaties dragen zorg voor belemmering in de opvoeding van kansrijke gezinnen. Ouders willen er niet aan geloven hun kind alleen op straat te laten lopen

of naar school te laten gaan:

> ''Ik kan ze vanaf hier niet naar en speeltuin laten lopen. Echt geen haar op mijn hoofd die er aan denkt. Want ze moeten zesentwintig straten oversteken, waar geen zebra's zijn, die heb je hier gewoon niet'' (Vertrekker Daniëlle).

Het feit dat ouders hun kinderen niet alleen op straat kunnen laten lopen of spelen zorgen voor onveiligheidsgevoelens in kader van hun kind.

Carnisse kent veel *clues* zoals gesteld in de *broken windows*-theorie van Wilson en Kelling (1982). Het gaat voornamelijk over *clues* als vuilnis op straat, verkeerd aangeboden grofvuil, hekken met overklimbeveiliging, coffeeshops en dichtgespijkerde of gebroken ramen. Wanneer de gemeente Rotterdam een wietplantage heeft opgerold wordt er een grote poster opgehangen zoals afgebeeld in figuur 10. in het kader van de actie 'Veilig Rotterdam'. Al deze elementen geven kansrijke gezinnen het gevoel dat de wijk niet serieus wordt genomen door haar bewoners. Zij hebben het idee dat *clues* een vergrotende uitwerking hebben.

Figuur 10. Poster 'Rotterdam Veilig'
Bron: www.deweblogvanhelmond.nl

> ''…het ziet er gewoon niet netjes uit als je buiten loopt. En er lopen rare figuren. Het stinkt hier regelmatig naar wiet. Heel erg. Volgens mij zit er ergens een plantage in de portiek. De lucht die soms uit de hal komt, dat is echt niet normaal.'' (Vertrekker Kelcy)

Clues geven een bepaald gevoel van schaamte als de kansrijke gezinnen visite krijgen: ''Ik bedoel, het lijkt een beetje op een achterstandswijk als je hier de straat in komt'' (Vertrekker Kelcy).

5.4.2 ONVEILIGHEID DOOR SOCIALE KENMERKEN

Deze subparagraaf geeft antwoord op de vierde deelvraag over de samenhang tussen de bevolkingssamenstelling van Carnisse, de mate van sociale cohesie en verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen.

Onveiligheidsgevoelens worden bij de meeste kansrijke gezinnen opgeroepen door ervaringen met betrekking tot openlijk geweld en (kleine) criminaliteit, alsook ervaringen met betrekking tot de bevolkingssamenstelling en de mate van sociale cohesie in de wijk, zoals Oppelaar en Wittebrood stellen (2006). Joyce en Sergej hebben vanwege geloof gekozen om in de stadswijk Carnisse te wonen. Zij hebben zes jaar in de Vogelbuurt gewoond en zijn naar aanleiding van onveiligheidsgevoelens drie jaar geleden naar een andere plek binnen Carnisse verhuisd.

> ‘’Daar hebben we van alles meegemaakt. Ik ben tussen vechtende mensen ingesprongen, er zijn wietplantages opgerold, prostitutietent in onze eigen portiek bovenin, dat je gewoon ’s nachts de deur telkens hoort klappen dat je denkt ‘wat gebeurt hier nou eigenlijk?’’ (Blijver Sergej)

Joyce had in die tijd goed contact met haar drugsverslaafde buurvrouw om een oogje in het zeil te houden. De volgende uitspraak geeft weer dat haar onveiligheidsgevoelens uiteindelijk te belastend worden om mee te leven:

> ‘’In de kelder kun je nog een extra kamer maken. Ik heb daar best wel veel gezeten omdat ze mijn huis kon binnenkijken, dus dan wist ze of ik er was en dan kwam ze langs. Dus dan ging ik gewoon daarheen omdat ik even niet wilde dat ze me zag. Niet dat ik daar hele dagen zat hoor! Maar toen dacht ik, hé, dit gaat te ver; dat je eigenlijk opgesloten bent in je eigen huis omdat je met buren zo intens contact hebt dat het gewoon belastend wordt.’’ (Blijver Joyce)

Sinds deze gebeurtenissen is Joyce alert op straat, vooral als zij met haar kinderen is. Daarom hebben Joyce en Sergej een weekendverblijf buiten de stad om te kunnen ‘ontstedelijken’.

De respondenten maken tijdens de interviews zelf een onderscheid tussen onveiligheidsgevoelens en onprettige gevoelens. Zij omschrijven dat vormen van overlast, zoals hinder van mensen die zich in Carnisse bevinden, een onprettig gevoel geven:

> ‘’Wat ik een keer heb meegemaakt bij de Nettomarkt is -en dat is echt wel het toppunt van asociaal gedrag- toen was mijn man in de supermarkt en ik zat toen met mijn kinderen in de auto te wachten en toen stond er ineens een man tegen onze auto aan te pissen. Hij had dat volgens mij niet door, maar dat iemand dat dus doet… Ik keek achterom en

ik schrok verschrikkelijk. Dus ik tikte tegen het raam en die man trok gelijk zijn rits dicht en rende heel snel weg.'' (Vertrekker Neave)

Veelal is er door kansrijke gezinnen gewezen op junks, dronken- of allochtone mensen die zich in de wijk Carnisse ophouden die ze een onprettig gevoel geven: ''Hier heb je zo'n hertenkamp en achter met alcoholisten, junks… Dus ik loop hier niet echt van 'oh, lekker, we gaan wandelen en ik hoef niet achterom te kijken'' (Vertrekker Marloes). Marloes voelt zich niet prettig in de wijk door de mentaliteit van wijkbezoekers:

''Het zwembad doe ik hier dan niet. Daar ga ik wel echt voor naar Ridderkerk. (…) Ja, ook omdat hier toch alleen maar 'donkeren' voor de deur staan.'' (Vertrekker Marloes)

Lars en Daniëlle wonen ook niet prettig (meer) in Carnisse:

''Als je hier buiten op straat loopt kan je niemand verstaan. Dus het lijkt alsof je in het buitenland loopt. Dat is gewoon ja, niet prettig om in te leven continu. Het wordt gewoon echt een Poolse wijk.'' (Vertrekker Daniëlle)

De christelijke kansrijke gezinnen wonen bovenal met een missie in Carnisse. Hoewel zij mogelijkerwijs onveiligheidsgevoelens ervaren, omschrijft de etnische notitie hieronder dat zij zich vertrouwd voelen binnen hun eigen omgeving (lees: andere christenen in de wijk) en hun vertrouwen in God:

''Ik moet wel zeggen dat het voor ons belangrijk is dat hier nog wel wat gezinnen met dezelfde gedachte wonen. Dus het feit dat hier nog drie andere gezinnen op loopafstand wonen met kinderen die ook naar onze kerk gaan is voor ons wel heel belangrijk.'' (Blijver Rosanne)

Voor de christelijke gezinnen zijn vertrouwensgevoelens groter dan onveiligheidsgevoelens.

5.5 FYSIEKE WOONOMGEVING & WONING

De vijfde deelvraag over de relatie tussen de fysieke woonomgeving, woning en verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen en is uitgewerkt in subparagrafen.

Het contrast in Carnisse is groot: enerzijds is er nieuwbouw of opgeknapte woningen, anderzijds een verloederde uitstraling zoals afgebeeld in figuur 11.

Figuur 11. Fysieke woonomgeving: een coffeeshop en hekken met overklimbeveiliging
Bron: foto door M. Domeni, mei 2015

5.5.1 FYSIEKE WOONOMGEVING

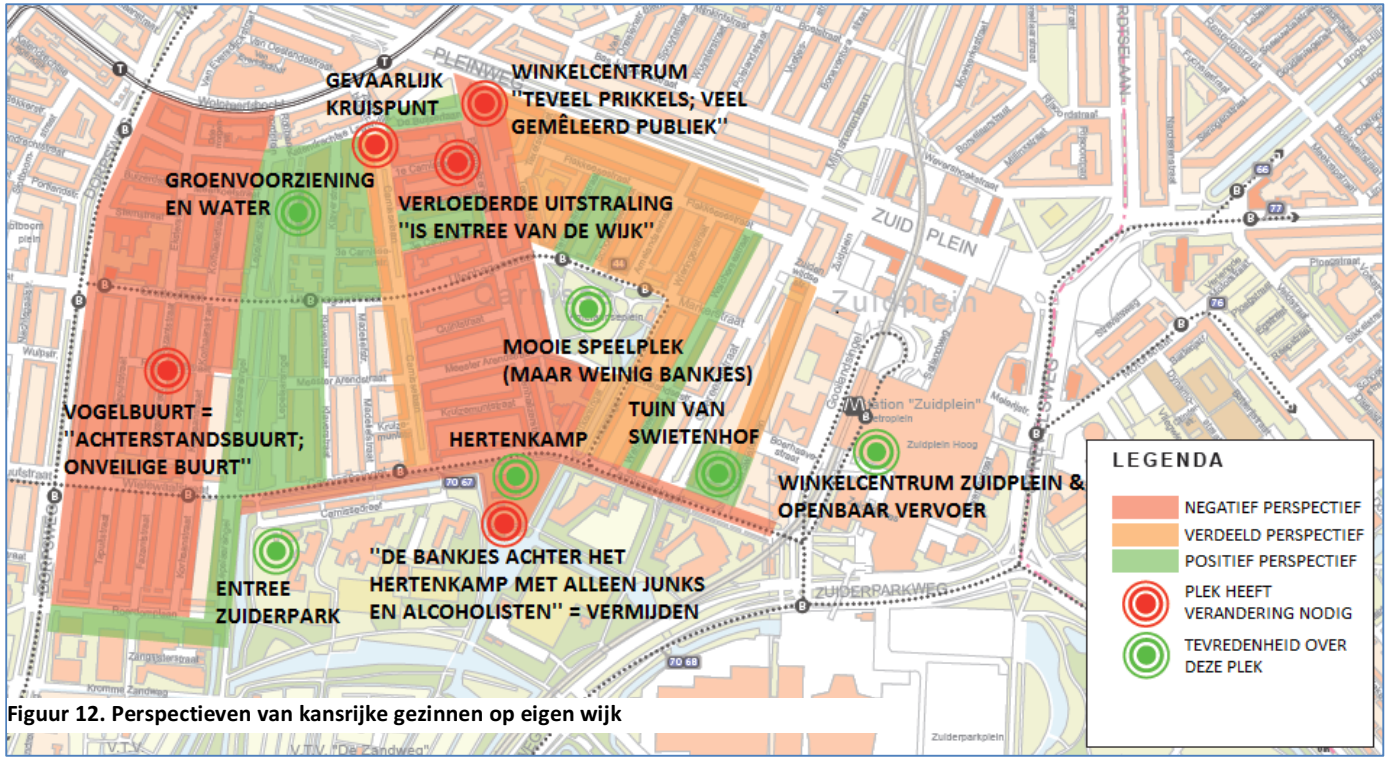

Figuur 12. Perspectieven van kansrijke gezinnen op eigen wijk

Als aanvulling op deze paragraaf is in figuur 12. een kaart toegevoegd die weergeeft wat de perspectieven van de kansrijke gezinnen zijn op de fysieke woonomgeving van Carnisse. Deze zijn beaamt door observaties van de onderzoeker. Wanneer er geen eenduidig beeld is geschept over een bepaalde plek heeft deze een oranje kleur gekregen. Naast kleurmarkeringen zijn daarnaast ook rode en groene ruimtelijke elementen aangewezen die verwijzen naar plekken waar kansrijke gezinnen graag komen of plekken die ze liever vermijden.

Veel fysieke omgevingselementen zijn slecht onderhouden. Zo geven verzakte stoeptegels geven een grote ergernis aan ouders met baby: ‘’dat is onhandig met de kinderwagen, het hobbelt heel erg’’ (Vertrekker Kelcy). Een andere storende factor voor de kansrijke gezinnen in de wijk is hondenpoep. Zij vinden het niks dat hun kinderen niet normaal voor de deur kunnen spelen zonder dat zij op hondenpoep moeten letten.

De blijvers zijn iets positiever ingesteld als het gaat om de conditie van de wijk. Veel positieve geluiden gaan over de gemeente Rotterdam die ervoor zorgt dat de straten en containers goed

opgeruimd en bijgehouden worden. Ook helpt het mee dat veel blijvers een huis hebben dat aan hun woonambities voldoet, waardoor het lijkt alsof zij rooskleuriger naar de uitstraling van het overige woningaanbod kijken dan de vertrekkers, die in geen van de gevallen tevreden zijn met hun eigen woning.

De meeste positieve reacties van kansrijke gezinnen over de fysieke woonomgeving gaan over voorzieningen (scholen niet inbegrepen). Werkelijk alles is dichtbij, ook voor de kinderen. Er is echter ook aanbod dat zorgt voor negatieve invloed:

> ‘’Het is hier rauw; je ziet hier junks. De problemen liggen hier gewoon veel meer op straat. (...) En ja, dan moet je ze ook al veel eerder ermee leren omgaan, want bijvoorbeeld een tijdje geleden liepen we daar op de Pleinweg en liep ik met mijn dochter en een paar vriendinnetjes en toen vroegen ze dingen over dingen uit de seksshop van ‘Wat zijn dat?’ en ‘Waarom is dat?’. Waarschijnlijk, vriendinnen uit dorpen hebben daar lang niet over nagedacht, maar ik moet daar al wat mee omdat mijn kinderen er naar vragen.’’ (Blijver Annie)

Ongeveer zeventig procent van de woningvoorraad in Carnisse bestaat uit portiekwoningen zonder lift (gemeente Rotterdam, 2014). Binnen dit onderzoek zijn alle vier de kansrijke gezinnen, wonend in een portiekwoning zonder lift op een hogere etage, vertrekkers. Verschillende elementen, zoals het enorm kleine woonoppervlak, de gehorigheid en het trappen lopen worden als onaangenaam ervaren. De volgende uitspraak is illustrerend voor een keertje boodschappen doen:

> ‘’Dat is tot nu toe wel het ergste, die kinderwagen tillen. Alleen dat onderstel is al acht kilo. En dan hem nog en die luiertas en de boodschappen. Ik til altijd eerst het onderstel naar beneden, dan breng ik mijn tas naar beneden, dan mijn Maxi-Cosi met hem erin. En dan op de terugweg zet ik de boodschappen beneden en dan alles weer omhoog. Dan hij eerst natuurlijk. Dan zet ik hem op de bank neer of in de box. Dan ga ik de rest van de zooi pakken. Het is echt niet leuk.’’ (Vertrekker Kelcy)

Alle vier de portiekbewoners hebben een stuk van hun woonkamer ingeleverd om een extra kamer te creëren. Ook de andere ruimtes zijn klein: ‘’We hebben een ieniemienie keukentje en een

ieniemienie badkamertje waar ook het toilet zit en een heel klein kamertje die wij nu als kast gebruiken'' (Vertrekker Noor). Het komt erop neer dat je als kansrijk gezin, wonend in een portiekwoning zonder lift, genoeg redenen kan bedenken om te verhuizen aangezien zij in het bezit zijn van de middelen om te kunnen verhuizen.

5.5.2 DE WONING

Als er één ding uit het veldwerk naar voren is gekomen, is het wel dat kansrijke gezinnen nogal wat specifieke woonhuisambities hebben. Het grootste belang gaat uit naar voldoende woonruimte: ieder kind een eigen slaapkamer waar tenminste een bed, kast en bureau in past; een tuin – het liefst met schuur; een extra kamer die in gebruik genomen kan worden als kantoor, speelruimte, studeerruimte of rommelkamer. Hiernaast moet het huis volgens de vertrekkers qua woonruimte berekend zijn op eventuele gezinsuitbreiding. Voor vier kansrijke gezinnen spelen het (willen) hebben van een kat en/of hond ook een rol in de wens naar voldoende woonoppervlak. Nog een omvangrijke eis waar een woning aan moet voldoen is afwerking. Zowel de vertrekkers als de blijvers willen alles behalve een klushuis. Door het hebben van kinderen willen vertrekkers geen tijd en energie steken in klussen. Andere belangrijke ambities die naar voren komen in kader van het kind zijn: een brede stoep zonder drukke weg voor de deur, een woning op de begane grond, geen gehorige woning, voldoende ruimte om fietsen te bergen (ook buitenshuis waar nu een tekort is), een badkuip en via een brandgang de tuin achterom kunnen toetreden. Overige elementen zijn een tuin op het zuiden, een veilige school-thuisroute, geen gevaarlijke kruispunten, de aanwezigheid van zebrapaden en voldoende lichtinval in de woning. De meningen zijn verdeeld over het soort bouw waar een woning aan moet voldoen. Vrijwel alle kansrijke gezinnen denken dat nieuwbouw goed publiek aantrekt, maar twijfelen of dit publiek wel extra geld wil betalen voor een nieuwbouwwoning als er om de hoek een huis met hetzelfde oppervlak voor de helft van de prijs te koop staat. Bovendien geven zeven kansrijke gezinnen zelf de voorkeur aan een (afgewerkt) authentiek huis met karakter.

5.6 BUURTHECHTING

De zesde en tevens laatste deelvraag van dit onderzoek over buurthechting komt in deze paragraaf aan bod.

''Ik zou echt geen andere plek kunnen bedenken waar ik liever zou wonen dan hier, al zou ik een miljoen winnen'' (Blijver Yvonne). Het gevoel van hechting aan de buurt heeft vooral te maken met sociale banden. Daar is de volgende uitspraak op gericht: ''Ik vind het hier echt een dorp in een stad'' (Blijver Astrid). Carnisse kent een hoge mate van sociale cohesie binnen de christelijke etnische groep. De christelijke etnische groep hecht vooral veel waarde aan hun kerk in Carnisse, wat het beginsel is geweest om zich in Carnisse te vestigen.

Buurthechting aan fysieke aspecten bestaat vooral uit waardering van de internationale eetgelegenheden en de groenteboer op het Amelandseplein. De behoefte aan sociale hechting is per gezin verschillend. Negen kansrijke gezinnen hebben intensieve sociale banden binnen de wijk: ''…dan denk ik: 'wat ken ik toch veel mensen hier'. Ja dat vind ik wel fijn. Ik heb hier ook goede buren. (…) En van die kan ik zelfs de auto lenen en die passen wel eens op'' (Blijver Astrid). Vertrekker Marloes heeft intensief contact met haar buurvrouw:

> ''Als wij eens weg moeten 's avonds – wij hebben een makkelijk zoontje hij slaapt overal doorheen – dan geven we de huissleutel en de babyfoon aan de buurvrouw. En als ik haar een paar dagen niet gehoord heb, dan kloppen we even aan om te zien of alles goed is.'' (Vertrekker Marloes)

Het veldwerk heeft uitgelicht dat kansrijke gezinnen vrij gevoelig zijn voor invloeden van buitenaf, zoals familie, vrienden, goede buren, kennissen, mensen uit de kerk, de media en mensen die een slecht imago over Carnisse uitdragen. Een slecht imago staat de buurthechting van kansrijke gezinnen in de weg. Hierop volgend een beeldvorming bij een woningbezichtiging in Carnisse door Annie, haar man en jongste kind samen met een makelaar:
''Zij vroeg toen 'Weten jullie wel zeker dat jullie hier willen wonen met kinderen?' en zo van 'Je moet dat echt niet doen met kinderen.' En wij dachten – je wil dit huis toch verkopen, dus *waarom* [nadruk toegevoegd] zeg je dat?'' (Blijver Annie).
Alexander woont zonder buurthechting in Carnisse blijkt uit onder andere de volgende uitspraak:

> ‘’Groente haal ik meestal hier bij de groenteboer hier verderop. Dat is een hele goeie. Gewoon boodschappen zelf, kruidenierswaren, bestellen we online, via Albert. En voorheen deden we altijd boodschappen in Barendrecht, Albert Heijn. Vlees en dergelijke halen we bij De Buytenhof [zorgboerderij].’’ (Alexander)

De vraag kan gesteld worden of Alexander misschien liever niet geïdentificeerd wil worden met bijvoorbeeld de Nettomarkt en de Aldi in het wijkwinkelcentrum, omdat hier veel gemêleerde bewoners uit Rotterdam-Zuid komen.

6. CONCLUSIE, DISCUSSIE & AANBEVELINGEN

Met dit onderzoek is op zoek gegaan naar het antwoord op de centrale vraag: 'Hoe en waarom beïnvloedt de beleving van de woonomgeving en de eigen woning in Carnisse de verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen met kinderen tot vijf jaar?'

De resultaten tonen aan dat verschillende motieven kunnen leiden tot verhuisgeneigdheid van kansrijke gezinnen. De grootste invloed op verhuisgeneigdheid is, zoals de voorspelling van stakeholders, een fysiek aspect. De ontevredenheid met de eigen woning en de fysieke woonomgeving geven de doorslag om te vertrekken. De woning speelt de grootste rol bij vertrekken uit Carnisse. Opmerkelijk is dat voor vijf blijvers de woning juist zoveel tevredenheid teweeg brengt dat zij hierom willen blijven (Metaal & Reijndorp, 2013). Er kan dus geconcludeerd worden dat een juiste woning kansrijke gezinnen kan behouden in Carnisse. In twee gevallen is de basisschool een doorslaggevende factor om te vertrekken. Belangrijk hierbij is dat ontevredenheid met het basisscholenaanbod niet per definitie komt door kenmerken van de school, maar door de achtergrond van de kinderen op die school, zoals de Onderwijsraad (2013) stelt. Ouders zijn bang dat deze kinderen minder goed ontwikkeld zijn en de ontwikkeling van hun eigen kinderen belemmeren. Nevens is de bevolkingssamenstelling een belangrijke factor die kan leiden tot verhuisgeneigdheid. Er wonen veel allochtone mensen die een andere, nonchalante mentaliteit hebben tegenover de wijk en haar wijkbewoners en dit roept onprettige gevoelens op.

De kansrijke gezinnen verlangen naar contacten in de buurt: de blijvers hebben goede sociale contacten. Tevens is dit de belangrijkste reden om in Carnisse te blijven wonen, samen met een geloofsovertuiging voor de christelijke kansrijke gezinnen.

Gelukkige jeugdherinneringen blijken in deze levensfase niet direct voor verhuisgeneigdheid te zorgen, zoals Reijndorp en Van der

Zwaard (2007) stellen, maar er is zeker een verband met toekomstige verhuisgeneigdheid te ontdekken. Er is angst dat opgroeien in een kwetsbare wijk uiteindelijk toch een beperking vormt voor de ontwikkeling van het kind.

Voor de christelijke kansrijke gezinnen gelden andere resultaten. Zij wonen met een missie in Carnisse en zijn door sterke onderlinge banden en vertrouwen op God tevreden blijvers in Carnisse. Door geloof voelen zij zichzelf niet snel persoonlijk betrokken bij soms wel heftige gebeurtenissen zoals een schietpartij in de straat. Zij – en anderen– gebruiken liever de woorden 'onprettig' dan 'onveilig'. Drie van de vertrekkers zeggen te willen verhuizen wegens onveiligheidsgevoelens. Zij maken teveel heftige situaties mee waartussen zij hun kinderen niet op willen laten groeien, het zou een slechte basis zijn. Op één ouder na voelt elk kansrijk gezin zich wel eens onprettig in de wijk. Opgevallen is ook dat de kansrijke gezinnen meer moeite hebben met (de hoeveelheid) coffeeshops en het publiek dat deze aantrekken dan bijvoorbeeld een sobere bebouwing.

De theorie van Oppelaar en Wittebrood (2006) dat onveiligheidsgevoelens, de bevolkingssamenstelling en de mate van sociale cohesie een verband hebben klopt deels. De bevolkingssamenstelling zorgt voor onprettige gevoelens en een hoge sociale cohesie zorgt voor een afname van onveiligheidsgevoelens. In de wetenschappelijke literatuur wordt op dit onderwerp geen onderscheid gemaakt tussen onprettige gevoelens en onveiligheidsgevoelens. Een discussievraag hierbij is natuurlijk of onprettige gevoelens geen bescheiden of schaamte-vervangend woord is voor onveiligheidsgevoelens.

DISCUSSIE

Vooraf niet verwacht blijken er in Carnisse een redelijk aantal christelijke gezinnen te wonen. De achtergrondkenmerken en motieven van deze doelgroep kunnen in vervolgonderzoek meer uitgediept worden. Ook is het interessant om kansrijke gezinnen te interviewen met kinderen tussen de vijf en de tien jaar om inzichtelijk te krijgen waarom de kansrijke gezinnen wel zijn blijven wonen in Carnisse en waarom zij voor een bepaalde basisschool gekozen hebben.

BELEIDSAANBEVELINGEN

Om kansrijke gezinnen in Carnisse te behouden, of in een kwetsbare wijk *an sich*, is het van belang dat de wijk kindvriendelijkheid uitstraalt. Dit houdt in dat de gemeente moet zorgen voor veilige routes naar basisscholen en speelplaatsen. Het is noodzakelijk dat kinderen op een gepaste leeftijd zelfstandig naar buiten kunnen. Dit moet niet al tegen gehouden worden door gevaarlijke verkeerssituaties. Geadviseerd wordt ook om coffeeshops te verplaatsen naar randen van, of uit woonwijken. De belangrijkste aanbeveling is het grondig aanpakken van de huizenvoorraad. Er moeten grotere woningen gecreëerd worden met de hoofdingang op de begane grond, een brede stoep en de beschikking over een tuin met 'achterom'. Daarnaast is in het kader van de *defensible space*-theorie van belang dat er zichtbaarheid wordt gecreëerd in wijken. Geen dode hoeken, hoge gebouwen en dichtbebouwing die criminaliteit en vandalisme kunnen uitlokken. Daarbij moet de wijk fietsvriendelijker worden. Fietsen moet worden aangemoedigd en veilig zijn voor fietsende kansrijke gezinnen. Daarnaast moet aangemerkt worden dat de sobere bebouwing, hondenpoep en verzakte stoeptegels een storend element zijn in de wijk.

Tot slot is het erg belangrijk dat er geen tegenstrijdige beleidsplannen gemaakt worden: de gemeente Rotterdam wil kansrijke gezinnen behouden in kwetsbare wijken, maar voert wel beleidsplan *Children's Zone* door waar kansrijke gezinnen zich de dupe van voelen. Daarnaast moet de gemeente Rotterdam zich bewust zijn van het feit dat zij *clues* (uit de *Broken Window*-theorie) creëert door borden op te hangen wanneer er een wietplantage is opgerold.

LITERAIRE VERANTWOORDING

Boterman, W. R. & Bridge, G. (2014). Gender, class and space in the field of parenthood: comparing middle-class fractions in Amsterdam and London. Faculty of Social and Behavioural Sciences, Department of Human Geography. DOI: 10.1111/tran.12073.

CBS (2011). CBS in uw buurt: Carnisse. Bijstandsuitkeringen. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

COS (2014). Buurtinformatie Rotterdam Digitaal. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.

DS+V (2005). Bestemmingsplan Carnisse. Rotterdam: Uitgave van de gemeente Rotterdam.

Dujardin, M. & Zanden, W. van der (2014). Komen en Gaan 2013. Onderzoek en Business Intelligence, in opdracht van Stadsontwikkeling, gemeente Rotterdam. Gevonden op: http://www.rotterdam.nl/Clusters/RSO/Document%202014/OBI/Publicaties/13_A_0204%20Definitief%20rapport%20Komen%20en%20Gaan%202013.pdf

Feijten, P. & Visser, P. (2005). Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Gemeente Rotterdam (2009). Gebiedsvisie Carnisse 2020. Uitgave van de gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2014) [a]. #Kendoe. Collegeprogramma Rotterdam 2014-2018. p9. Gevonden op: http://www.rotterdam.nl/Clusters/BSD/College%202014-2018/Collegeprogramma%202014-2018.pdf

Gemeente Rotterdam (2015). Kansrijke wijken rond het centrum. Uitgave van Stadsontwikkeling, gemeente Rotterdam. Gevonden op:

http://www.rotterdam.nl/Clusters/Stadsontwikkeling/Document%202015/Wonen/Presentatie%20kansrijke%20wijken.pdf

Gemeente Rotterdam (z.d.) [a]. Subsidies voor onderhoud of verbetering van uw huis. Gevonden op: http://www.rotterdam.nl/subsidiesbouwenwonen

Gemeente Rotterdam (z.d.) [b]. Carnisse. Verkregen via: http://www.rotterdam.nl/carnisse

Gemeente Rotterdam (z.d.) [c]. Wijkprofiel Carnisse. Verkregen via: http://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/rotterdam/charlois/carnisse/?toon=alles

Gemeente Rotterdam (z.d.) [d]. Rotterdam Children's Zone. Gevonden op: http://www.rotterdam.nl/intro_rotterdam_children_s_zone

Graaf, P. van der., & Duyvendak, J.W. (2009). Thuis voelen in de buurt: een opgave voor stedelijke vernieuwing. Een vergelijkend onderzoek naar de buurthechting van bewoners in Nederland en Engeland. Amsterdam: University Press.

Herweijer, L. & Vogels, R. (2004). Ouders over opvoeding en onderwijs. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Holleman, W. (2010). Vrije schoolkeuze, tenzij … Weblog onderwijs 25-1-2010, http://www.onderwijsethiek.nl

Karsten, L., Reijndorp, A. & Van der Zwaard, J. (2006). Smaak voor de stad. Een studie naar de stedelijke woonvoorkeur van gezinnen. Den Haag, Ministerie VROM.

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Brooklyn College. Gevonden op: https://docs.google.com/file/d/0B-5-JeCa2Z7hNjZlNDNhOTEtMWNkYi00YmFhLWI3YjUtMDEyMDJkZDExNWRm/edit?pli=1

Metaal, S. & Reijndorp, A. (2013) Kwetsbare middenklasse? Sociale positie, strategieën van rondkomen en vooruitkomen en

betrokkenheid van de lagere middenklasse in Almere. Han Lammers Leerstoel (Universiteit van Amsterdam), INTI – International New Town Institute.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) (2011). Tussen wens en werkelijkheid. Analyse naar de verhuisgeneigdheid en het daadwerkelijke verhuisgedrag. GfK 4 Government.

Newman, O. (1996). Creating Defensible Space. Institute for Community Design Analysis. Center for Urban Policy Research, Rutgers University. Contract No. DU100C000005967. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research.

NRC Media BV (2011, 17 februari). Verpauperd Rotterdam-Zuid krijgt hulp van Rijk. NRC Next.

Onderwijsraad (2005). Bakens en spreiding en integratie, advies. Den Haag: Onderwijsraad.

Oppelaar, J., & K. Wittebrood (2006) Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Reijndorp, A. & Van der Zwaard, J. (2007) Kan en wil ik hier mijn kind laten opgroeien? Manieren om de pedagogische kwaliteit van een wijk te monitoren. Notie voor Sociale Verhuurders Haaglanden.

Snel, E. & Gerrits, L. (2012). Advies over het rapport ‘’Komen en Gaan 2013’’. Faculteit der Sociale Wetenschappen (FSW), Erasmus Universiteit (EUR) in samenwerking met de gemeente Rotterdam. Namens de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken (KLW).

Snel, E., 't Hart, M. & Oliviera, G. (2015). Veiligheid en veiligheidsbeleving in Rotterdam: analyse van gegevens uit het Wijkprofiel. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken (KWP). Rotterdam: Erasmus Univerisiteit Rotterdam, Afdeling Sociologie.

Stadsontwikkeling Rotterdam (2015). Kansrijke wijken rond het centrum. Uitgave van de gemeente Rotterdam.

Steenbergen, F. van & Wittmayer, J. (2012). Carnisse in transitie? Een verkenning van het verleden, het heden en de toekomst van een Rotterdamse wijk. Rotterdam: Dutch Research Institute For Transitions (DRIFT), Erasmus Universiteit Rotterdam.

Tielenburg, C., Stol, W. & Rijpma, J. (2006). Basisboek Integrale Veiligheid, hoofdstuk 20: Leefbaarheid. Gevonden op: http://www.basisboekintegraleveiligheid.nl/documenten/vervallen/biv_druk_1_-_h20_-_leefbaarheid.pdf

VROM (2004). Leefbaarheid van wijken. Den Haag: Het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM).

Wilson, J.Q. & Kelling, G. L. (2009 [1982]). Broken Windows. The Police and neighborhood safety. The Atlantic Online, gevonden op: http://www.lantm.lth.se/fileadmin/fastighetsvetenskap/utbildning/Fastighetsvaerderingssystem/BrokenWindowTheory.pdf

BIJLAGE 1: ACHTERGROND RESPONDENTEN

Deel 1/2:

	Fictieve naam	Eenouder- of tweeouder-gezin	Totaal aantal kinderen	Aantal jaren in Carnisse	Dorps of stads opgegroeid	Motivatie Carnisse	Koop of huur	Type woning	Voordeur op etage	Nieuwbouw of bestaande bouw	Woongebied A, B, C, D (Zie bijlage 2)	Verhuis-geneigd	Datum interview
1	**Rosanne**	Tweeouder	3	1 jaar	Dorps	Geloofs-overtuiging	Kopen via vrienden (part. huur)	Drie samen-getrokken woningen	Begane grond	Bestaande bouw	B.	Nee	6-mei-15
2	**Joyce + Sergej**	Tweeouder	2	3 jaar	Dorps	Geloofs-overtuiging	Koop	Drie samen-getrokken woningen	Begane grond	Bestaande bouw	B.	Nee	17-jun-15
3	**Marlene**	Tweeouder	2	1 jaar	Dorps	Geloofs-overtuiging en werk	Koop	Drie samen-getrokken woningen	Begane grond	Bestaande bouw	Was: B.	Ja (al verhuisd)	7-mei-15
4	**Annie**	Tweeouder	3	8 jaar	Dorps	Woning en financiën	Koop	Twee samen-getrokken portiek-woningen	Begane grond	Bestaande bouw	B.	Nee	20-mei-15
5	**Kimberley**	Eenouder	1	5 jaar	Dorps	Vriendinnen en werk	Koop	Afgesloten appartement-encomplex	Lift	Nieuwbouw	B.	Nee	8-mei-15
6	**Lars + Danielle**	Tweeouder	2		Stads	Familie en woning	Koop	Afgesloten appartement-encomplex	Lift	Nieuwbouw	B.	ja	28-mei-15

Deel 2/2:

7	**Neave**	Tweeouder	3	8 jaar	Dorps	Mengen en financiën	Koop	Twee samen-getrokken portiek-woningen	Begane grond	Bestaande bouw	A.	Ja/nee	13-mei-15
8	**Zakia**	Tweeouder	1	6 jaar		Financiën	Koop	Portiekwoning zonder lift	Tweede etage	Bestaande bouw	C.	Ja	6-mei-15
9	**Keva**	Tweeouder	1	4 maanden	Stads	Tussen-oplossing	Huur	Portiekwoning zonder lift	Tweede etage	Bestaande bouw	C.	Ja	13-mei-15
10	**Yvonne**	Tweeouder	4	15 jaar	Dorps	Werk	Koop	Eengezins-woning	Begane grond	Nieuwbouw	A.	Nee	20-mei-15
11	**Alexander**	Tweeouder	1	1 jaar	Stads	Prijs-kwaliteit verhouding	Koop	Eengezins-woning	Begane grond	Bestaande bouw	C.	Nee	29-mei-15
12	**Noor**	Tweeouder	1	10 jaar	Dorps	Uitstraling en financiën	Koop	Portiekwoning	Derde etage	Bestaande bouw	D.	Ja/nee	mei-15
13	**Marloes**	Tweeouder	1	6 jaar	Stads	Bij partner inwonen en financiën	Koop	Portiekwoning zonder lift	Derde etage	Bestaande bouw	D.	Ja	11-mei-15
14	**Astrid**	Tweeouder	1	14 jaar	Dorps	Geen sociale controle en nadelen dorp	Koop	Twee samen-getrokken portiekwoningen	Begane grond	Bestaande bouw	D.	Nee	5-mei-15

BIJLAGE 2: TOPICLIJST

- Jeugdherinneringen opgroeilocatie
- De perceptie op het basisscholenaanbod en de kinderen op die scholen
- De ervaring met het wooncomfort van eigen woning
- De ervaring met de voorzieningen in Carnisse (voor zowel ouder als kind)
- De ervaring met de buitenruimte in Carnisse (voor zowel ouder als kind)
- De perceptie met de staat en uitstraling van Carnisse (verloedering en verpaupering)
- Sociale banden binnen de wijk
- Onveiligheidsgevoelens